

А.А. Солнишкіна
A.A. Solnyshkina

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ВІЗУАЛЬНОЇ СОЦІОЛОГІЇ У ДОСЛІДЖЕННІ ВОЄННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Abstract. The author clarifies the innovative potential of the methods of visual sociology in the study of the socio-cultural field of a military organization and studies the peculiarities of the culture of military formations, by analyzing the military photos made during the First and Second World wars, photos of servicemen-internationalists, veterans of Afganistan, and participants of the Chechnya companies. The photos taken from the archives of contemporary military units reflect the structural elements of the army every-day life, symbols, rituals, and traditions of a military organization.

Актуальність досліджуваної проблеми. Дослідження соціальних проблем воєнної організації викликає інтерес у широких кіл наукової спільноти. Актуальні проблеми вивчають соціологи, психологи, історики, соціальні антропологи, політологи та журналісти.

Соціологи використовують весь арсенал методів та прийомів, які застосовуються в емпіричній соціології, в тому числі анкетування, інтерв'ю, аналіз статистики та документів, опитування експертів тощо.

Проте, воєнна організація, на відміну від інших, має свої специфічні особливості, які ускладнюють проведення широкого спектру досліджень.

Воєнна організація являє собою суворо регламентовану, достатньо ізольовану, закриту організацію українського суспільства, головною функцією якої є захист державного суверенітету від внутрішніх та зовнішніх посягань, а також охорона населення від стихійних лих, терористичних актів, збройних повстань тощо. Воєнна організація відрізняється від інших організацій суспільства своєю надмірною авторитарністю, суворою дисципліною та автономією. Воєнна організація має свої власні військові суди, прокуратури, юридичні установи, навчальні заклади, лікувальні установи тощо. Хоча із радикальними перетвореннями та довготривалим проведенням військової реформи дана організація стає все більше "прозорою" та відкритою [1, с. 126–127]. Отже, при проведенні соціологічних досліджень у військовій сфері, необхідно використовувати як кількісні, так і якісні методи соціологічного дослідження воєнної організації. Адже її ізоляція та авторитарність і сталі традиції можуть заважати отриманню достовірної інформації.

Автор статті широко використовує в своїй практичній роботі з вивчення соціальних проблем воєнної організації інноваційні методи соціологічного досліджен-

ня, такі як: аналіз "дембельських" альбомів та військового фольклору, конвент-аналіз творчості військовослужбовців, проєктивні методики "Картина світу" та "Моє майбутнє". Аналіз воєнної фотографії дозволяє дослідити особливості організаційної культури воєнної організації, її соціокультурного поля та вивчити повсякденну реальність воєнної організації на різних етапах її розвитку.

Ступінь розробленості наукової проблеми. Польський соціолог П. Штомпка доводить наявність значного евристичного потенціалу у візуальній соціології та поєднує у фотографії метод наукових досліджень і давнє професійне захоплення. За допомогою фотографії вивчається життя сімей, особливості соціального середовища тощо, їх інтерпретація дозволяє проводити соціологічний аналіз організації та дії її акторів [2, с. 6–12].

Серед російських дослідників необхідно відмітити наукові праці О.В. Захарова, який за допомогою методу візуальної соціології досліджував культуру повсякденності та професійну культуру в організаціях [3, с. 508–517].

Серед українських соціологів чималий інтерес становлять роботи Ю. Г. Сорокіної та Л.В. Малес. На думку Л.В. Малес, фотографія є джерелом соціальної інформації та матеріал для соціокультурного аналізу повсякденної дійсності. Це своєрідний документ соціальної реальності, який репрезентує особливості діяльності того чи іншого соціального поля [4, с. 168–182].

Харківська дослідниця Ю.Г. Сорока активно використовує фотографію у викладанні соціологічних дисциплін [5, с. 198–201].

Метою даної наукової статті є аналіз особливостей соціокультурного поля воєнної організації за допомогою військових фотографій різних періодів історії.

Для цього автор використовує російські інтернет-сайти, присвячені проблематиці військової фотографії, такі як: "Мировые войны", "Афганская война 1979–1989. Сервер для ветеранов войны в Афганистане", "Россия.ру", "Братство.ру" та "www.web-army.ru". Для аналізу тенденцій розвитку сучасної воєнної організації автор статті використовує сімейний архів та фотоархів військової частини 3054 Внутрішніх військ у Дніпропетровській області.

Об'єктом наукової статті є соціокультурне поле воєнної організації, а **предметом** – особливості її функціонування на різних історичних етапах.

Труднощами написання статті є те, що в українській військовій соціології візуальні методи використовуються недостатньо, отже автор статті звертається за досвідом своїх російських колег.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи воєнні *фотографії періоду Першої світової війни* (проаналізовано 30 фотографій), ми бачимо, що головними фреймами (сюжетами в кадрі) виступають: повсякденна діяльність військових шпиталів, як польових, так і стаціонарних, та догляд сестер милосердя за хворими військовослужбовцями. Також велика увага приділяється особливостям життя пересічного солдата (відпочинок, повсякденне життя в окопах та траншеях). Військове керівництво зображується завжди у повній парадній військовій формі, зазвичай на повний зріст або на конях. Соціальний статус військового в ті роки був дуже високим

та поважним, адже навіть у сімейному колі офіцери зображуються лише у військовому одязі. Автору вдалося знайти раритетні фото, де зображені полонені, перша військова техніка, яка на сучасному етапі розвитку озброєння викликає лише здивування, участь військових у запуску повітряної кулі тощо.

Фотографії часів Другої світової війни (проаналізовано 30 фотографій), відображують побут та повсякденну діяльність військовослужбовців. Такі фронтові фотокартки є майже в кожному сімейному альбомі. Фотографії часів Другої світової війни відображають такі соціокультурні маркери: приналежність до певного роду військ, військові нагороди, військова техніка, фронтові друзі, захоплення ворожих укріплень, танків або літаків, невлаштований побут звичайного солдата часів Великої Вітчизняної війни.

Фотографія того періоду носила пропагандистський та агітаційний характер. Адже в багатьох із них чимало пафосу, та призначені вони для підняття бойового духу. Багато фотографій присвячено висвітленню життя трудівників тилу. Фотографії чітко вказують, що, незважаючи на воєнний час, життя триває. Із світлин ми бачимо, що до солдатів приїздять театральні колективи, працівники заводів працюють задля забезпечення захисників Вітчизни всім необхідним. Є дуже цікаве фото, де зображено, як центральною вулицею міста проїжджає танк, а за ним спокійно їде трамвай. Місто живе своїм життям, хоча світлини блокадного Ленінграда в Дніпропетровському історичному музеї імені Д. Яворницького викликають біль і співчуття.

Дослідження світлин воїнів-інтернаціоналістів з Афганістану (проаналізовано 50 фотографій), засвідчує, що авторів фотографій цікавлять такі аспекти військової повсякденності:

1. Військове братерство: 40% світлин – це так звані "фотокартки на згадку", переважна більшість виконана перед тією чи іншою бойовою операцією.
2. 20% фотографій присвячені життю місцевого населення. Увагу авторів фотографій привертає вигляд, побут представників різних верств місцевого населення. Також на фотографіях зображуються кишлаки, в яких мешкають місцеві, звичаї та особливості становища жіночого населення. Переважно вся обстановка – житло, одяг, довкілля – має жахливий вигляд.
3. 20% присвячені безпосередньо діяльності воїнів – бойові гелікоптери, взяття укріплень та сховищ "душманів", захоплення полонених.
4. 20% світлин займає безпосередньо Афганістан та його краєвиди – гірська місцевість, квіти, скелі тощо. Якщо розглядати ці фото окремо, можна й не повірити, що там десятиліття тривала війна.

Світлини епохи чеченських війн в Росії (проаналізовано 100 фотографій), на думку автора статті, є найбільш агресивними та жорстокими. До об'єктива фотокамери потрапляють людський біль, рани та страждання. 55% фотокарток (від загальної кількості) зображують звичайних, іноді невідомих та безіменних, солдатів. Вони ще молоді, проте на їхніх обличчях можна побачити всі жахи та проблеми військового часу. Зображуються солдати-строковики та більш досвідчені військо-

вослужбовці-контрактники. Найчастіше вони або курять цигарки, або зображені зі зброєю. У багатьох вояків зброю носить ім'я улюбленої дівчини. Як правило, навіть поранені продовжують тримати її в руках. Фото відображають повсякденну життєдіяльність: солдати їдять, читають листи, приводять до ладу зброю або сплять у найменш придатних для цього умовах. 35% чеченських світлин зображують метаморфози взаємин суворого воєнного часу та цивільного життя. Танки та гелікоптери в місті, зруйновані будинки, радість з нагоди приїзду машини із свіжим хлібом, спілкування дітей та військових тощо. 5% світлин зображують захоплення в полон чеченських бойовиків і ще 5% – допомога пораненим військовим. Умови військового шпиталю та натуралістичні знімки поранених в боях солдатів викликають співчуття.

Дослідження сучасної української воєнної організації в суспільстві трансформаційного періоду дозволяє виділити такі компоненти організаційної військової культури.

По-перше, це світлини, зроблені під час присяги. Це своєрідний ритуал ініціації – хлопчина переходить до нового етапу дорослого, суворого життя.

По-друге, фотокартки, обумовлені специфікою проходження служби, – військового навчання, паради, конкурси художньої самодіяльності, стрільби, заняття з рукопашного бою, виконання нормативів.

По-третє, це фотокартки, що зображують військовий побут, – життя в казармі, військова їдальня, гуртожиток тощо.

По-четверте, це "дружні фото" – від початку служби до звільнення в запас.

Багато уваги приділяється армійському гумору. Військовослужбовці з іронією ставляться до служби в армії та своїх повсякденних проблем. Крос, марш-кидок, сон під час чергування, приготування яєчні в окопі з "допомогою" саперної лопатки та сонця тощо.

Велика кількість військових світлин, вміщених у засобах масової інформації, зроблена з метою пропаганди військової служби за контрактом та підвищення іміджу армії. Багато уваги на сучасних фотографіях приділяється військовій символіці – прапору, шевронам, військовому одягу тощо.

Отже, інтерпретація фотографій може допомогти в дослідженні особливостей соціокультурного поля воєнної організації на тому чи іншому етапі. Соціологічний аналіз фотографій дозволяє відстежити соціокультурні символи, ритуали та цінності організаційної культури в її об'єктивній повсякденній реальності.

1. Ячний А.М. Особливості виникнення і розвитку конфліктності військової організації / А.М. Ячний // Грані. – 2000. – № 3. – С. 126–127.

2. Штомпка П. Введение в визуальную социологию / П. Штомпка // INTER (интеракция, интервью, интерпретация). – 2007. – № 4. – С. 6–12.

3. Захаров А.В. Н. Н. Козлова : тема жизни. (Социальная антропология и творческий путь исследователя) / А.В. Захаров // Интеллигенция в обществе риска : сб. ст. по материалам IV Междунар. теоретико-методолог. конф. 27 марта 2003 г. – М. : РГГУ, 2003. – С. 508–517.

4. Малес Л.В. Фотография в социологических дисциплинах / Л.В. Малес // Визуальная антропология: новые взгляды на социальную реальность : сб. науч. ст. / под ред. Е.В. Ярской-Смирновой, П.В. Романова, В.Л. Круткина. – Саратов : Науч. книга, 2007. – С. 168–182.
5. Использование визуальных материалов в преподавании социологии // Нетрадиционные методы преподавания социологии : учеб. пособие / И.Д. Ковалева, А.Н. Горбач, О.А. Редько, Ю.Г. Сорока ; под ред. И.Д. Ковалевой. – Харьков, 2001. – С. 198–201.